

АПСТРАКТ

Предмет истраживања представљеног у овом раду је београдски опус архитекте Јанка Шафарика (1882–1949). Истраживање је првенствено базирано на примарним изворима, попут документације сачуване у Историјском архиву Београда, Музеју града Београда, Војном архиву и архиви Техничког универзитета у Дрездену. Иако Шафарик и његов архитектонски опус нису свеобухватно обрађени у раније публикованим радовима, у једном броју њих су представљени значајни подаци везани за поједине сегменте његове делатности, па су они такође разматрани у овом истраживању. Представљени су биографски подаци архитекте, а затим и његов београдски опус, који је хронолошки подељен на онај настао пре и после Првог светског рата. Највише пажње је посвећено најплоднијем периоду његовог стваралаштва, трећој деценији 20. века, када је радио у Техничком бироу и предузећу „Феникс”. У раду су разматрани сви пројекти чија је атрибуција потврђена увидом у расположиву архивску грађу, без обзира на то да ли су реализовани или не. Кроз њихову анализу се дошло до закључка да Шафарик није припадао групи архитеката који су тражили свој јединствени архитектонски израз, нити онима који су доминантно били опредељени за један стилски правац, већ да су се у његовом опусу смењивали различити приступи, углавном у складу са опредељењем које је било доминантно у тренутку настанка сваког појединачног пројекта.

Кључне речи: Јанко Шафарик, Београд, стамбена архитектура, међуратни период

ABSTRACT

The subject of the research presented in this paper is the Belgrade opus of architect Janko Šafarik (1882–1949). The research is mainly based on primary sources preserved in the Historical Archives of Belgrade, the Belgrade City Museum, the Military Archives and the archives of the Technical University

in Dresden. Although Šafarik and his architectural opus have not been completely presented in any previously published papers, a number of them contain important data related to his work, which is why they were considered in this research. The architect's biographical information is presented, followed by his Belgrade opus, which is chronologically divided into before and after World War One. Most attention is devoted to the most fruitful period of his activity, the 1930s. That is when Šafarik worked in the Technical Bureau - the Fenix Company, within which most of his projects were created. All projects attributed to Šafarik, confirmed by considering available archival material, are presented in this paper, regardless of whether they were carried out or not. Through their analysis, the conclusion was reached that Šafarik did not belong to a group of architects who were looking for their own unique architectural expression, or to those who were dominantly committed to one style, but rather that in his oeuvre, his approach varied, mostly in accordance with the dominant approach at the time each individual project was created.

Key words: Janko Šafarik, Belgrade, residential architecture, interwar period

УВОД

Иако архитекта Јанко Шафарик није непознат међу истраживачима, значајније интересовање, систематизација и свеобухватна анализа његовог рада су изостали. Зоран Маневић му је посветио одредницу у *Лексикону српских архитеката 19. и 20. века* (Manević, 199, 186) и *Лексикону неумара* (Manević, 2008, 377), а подаци о њему и његовом опусу се могу пронаћи и у радовима других аутора чија примарна тема истраживања није посвећена Шафарик (Ilijevski, 2021, 121–126; Putnik Prica, 2021, 45, 123, 160, 232, 233; Marković, 2019, 137, 213; Putnik, 2016, 129–130; Obrenović, 2013, 55; Putnik, 2010, 192–195; Ignjatović, 2007, 261–262; Ignjatović, 2006, 92, 98, 114; Miletić-Abramović, 2002, 239; Kadijević, 1997, 154, 170, 175, 203, 205; Šolaja и Magdić, 1994, 113; Vlahović, 1989, 299). Зато се ова анализа, с уважавањем резултата претходних истраживања, првенствено темељи на архиви Грађевинског одбора сачуваној у Збирци за

* Ангелина Банковић, Музејска саветница, Музеј града Београда, Република Србија, angelina.bankovic@gmail.com, ORCID 0009-0008-1169-0138, 060 5005 163

архитектуру и урбанизам Музеја града Београда (МГБ) (Banković, 2018, 153–154), техничкој документацији у Фонду Општине града Београда из Историјског архива Београда (ИАБ) и теренском истраживању.

Представљени су биографски подаци Јанка Шафарика, а затим његов опус, подељен на онај настао пре и након Првог светског рата. Пројекти који датирају из периода између два рата су додатно подељени у складу са преовлађујућим стилским опредељењем архитекте. Кроз анализу сваког појединачног пројекта, а пратећи хронологију њиховог настајања, дошло се до закључка да Шафарик није припадао архитекатима који су тражили свој јединствени архитектонски израз или били опредељени за један стилски правац, већ онима који су у свом раду првенствено пратили захтеве изузетно развијеног и врло конкурентног тржишта.

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Јанко Шафарик је рођен 18. септембра (1. октобра) 1882. године у Београду, у протестантској породици Павла и Етелке.¹ Основну школу је завршио у Крагујевцу, Реалку у Београду, а дипломирао је на Архитектонском одсеку Краљевске техничке високе школе у Дрездену, данас Технички универзитет у Дрездену (Technische Universität Dresden). (Сл. 1) Поред српског, користио је и немачки језик. Од маја 1908. до децембра 1910. године вршио је дужност грађевинског инжењера Управе Војно-техничког завода у Крагујевцу, а од децембра 1910. до априла 1921. године био је запослен у Инжењерско-техничком одсеку Министарства војног. Учествовао је у Балканским ратовима и Првом светском рату. Службу у Министарству војном је завршио у чину административно-техничког капетана I класе инжењерско-техничке струке.² Иако је до 1921. био запослен у Министарству војном, Шафарик је од марта 1911, на основу члана 27 Закона о уређењу Министарства грађевина, имао одобрење тог Министарства да обавља јавну праксу у Србији.³ Радио је и као предавач на Приватној геодетско-грађевинској академији Милана Андоновића (Stojanović, 1912, 83), а затим као архитекта у Техничком бироу и предузећу „Феникс“ (Maneвић, 2008, 377; Marković, 2019, 137). Године 1926, његово име се налазило на попису овлашћених инжењера и архитеката.⁴ Током четврте деценије 20. века је сарађивао са Београдском општином, која га је ангажовала као проценитеља у случајевима

1 Биографски подаци су преузети из Картона личних и службених односа официра, Војни архив, фонд Досијеи, који је попуњаван закључно са 1. априлом 1921. године, када је Шафарик уважена оставка. Подаци о студирању су преузети из студентског досијеа Јанка Шафарика: А 9997, Технички универзитет у Дрездену, архива Универзитета. За запослење у Министарству војном видети и: *Службени војни лист* 14, 26. мај 1908, 287–288 (одлука о постављењу); *Службени војни лист* 38, 23. октобар 1910, 845–846 (одлука о премештају у инжењерско-техничко одељење).

2 Током ње је одликован шест пута: сребрном (1913) и златном (1915) медаљом за храброст, златном (1917) и сребрном (1920) медаљом за ревносну службу, Орденом Св. Саве IV степена (1918), као и Бугарским војним орденом за храброст IV степена (1913).

3 Примерак одобрења се чува у Збирци за архитектуру и урбанизам МГБ: Ур_16872/1.

4 *Време*, 10. јун 1926, 10.

Сл. 1. Диплома Јанка Шафарика, 1905. / Fig. 1. Janko Šafarik's Diploma, 1905

експропријација имања,⁵ а од 1938. до 1941. године је био члан Грађевинског одбора.⁶

Шафарик је и пре Првог светског рата учествовао у раду струковних удружења и био врло активан у Удружењу српских инжењера и архитекта (касније Удружење југословенских инжењера и архитекта – секција Београд). За члана је примљен 1911,⁷ 1912. је постао секретар,⁸ касније и члан управе и суда части,⁹ а током 1939. и 1940. године и председник Удружења.¹⁰ Од 1927. до 1931. год. био је председник Клуба архитеката у оквиру овог Удружења (Кojić, 1979, 45–46). (Сл. 2) Учествовао је на Првом салону архитектуре, који је Група архитеката модерног правца организовала 1929. године у Павиљону „Цвијета Зузорић“, када је изложио осам радова (Кojić, 1979, 185, 191).

Као овлашћени архитекта и/или представник Удружења инжењера и архитекта био је члан жирија за неколико архитектонских и урбанистичких пројеката: израде скица

5 Видети, на пример: *Београдске општинске новине (БОН)* 5–6 (1931), 428–429; *БОН* 23 (1931), 1539; *БОН* 13–14 (1939), 168–171.

6 *БОН* 5–8 (1941), 33; *БОН* 1–3 (1940), 35; *БОН* 6–7 (1939), 65; *БОН* 19–21 (1938), 211.

7 *Српски технички лист* 2, 9. јануар 1911, 20.

8 *Српски технички лист* 26–27, 8. јул 1912, 1.

9 *Правда*, 20. фебруар 1933, 3; *Правда*, 12. јули 1914, 3; *Српски технички лист* 2, 15. јул 1918, 3.

10 *Време*, 20. октобар 1939, 9; *Време*, 11. март 1940, 11.

Сл. 2. Чланови Клуба архитеката 1923, Јанко Шафарик седи други с лева / Fig. 2. Members of the Club of Architects in 1923, Janko Šafarik is seated second from the left

надгробних споменика заслужнима за отаџбину (1927),¹¹ пројекта зграде основне школе у Шапцу (1927),¹² студентског дома у Скопљу (1930),¹³ Дома Удружења југословенских инжењера и архитеката (Ignjatović, 2006, 114), Државне штампарије у Београду (1933),¹⁴ Дома инвалида краља Александра првог у Београду (заменик члана жирија, 1933),¹⁵ израде идејне скице за уређење и архитектонску обраду тргова Кнежев споменик и Престолонаследниковог и у улицама Коларчевој, Краља Алберта, Кнез Михаиловој и Краља Милана (1936–1937)¹⁶ и Пензионог завода за службенике у Београду (1939).¹⁷ Као учесник се појавио на првом конкурс за Дом Удружења југословенских инжењера и архитеката, 1923, када је његов рад оцењен као најбољи, а жири је констатовао да је фасада решена „доследно и правилно“, али у „и сувише страном стилу“ (Ignjatović, 2006, 114; Ignjatović, 2007: 262).

Иако то није везано за његову архитектонску делатност, треба поменути да је Шафарик био ангажован и у управи Спортског клуба „Југославија“, чији је једно кратко време,

током 1931, био и председник,¹⁸ као и да је био члан Управног одбора друштва „Краљ Дечански“, што је ангажман за који је 1933. одликован орденом Белог орла V реда.¹⁹ Био је ожењен Магдаленом Јовановић из Крагујевца и имао три кћерке, Милу, Веру и Олгу. Преминуо је у Београду, 1949. године (Ilijevski, 2021, 121–126; Vlahović, 1989, 299).²⁰

БЕОГРАДСКИ ОПУС ПРЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Не зачуђује што је Шафариков београдски опус пре Првог светског рата скроман, ако се има у виду да је тек 1911. године добио дозволу да се бави пројектовањем ван Министарства војног, као и да су убрзо уследили Балкански, а затим и Први светски рат. У његовом Картону нису сачувани подаци о професионалној делатности у Министарству, али је познато да је био аутор споменика палим војницима Дринске дивизије на гробљу у Агиос Матеосу на Крфу (1916) и спомен-капеле на Кајмакчалану (1918) (Ilijevski, 2021, 121–126).

Увидом у сачувану архиву Грађевинског одбора у МГБ се сазнаје да је Шафарик до Првог светског рата пројектовао четири стамбена објекта у Београду.

11 *Правда*, 22. фебруар 1927, 5.

12 *Правда*, 22. март 1927, 5.

13 *Време*, 29. јун 1930, 6.

14 *Правда*, 24. април 1933, 15.

15 *Правда*, 1. јун 1933, 17.

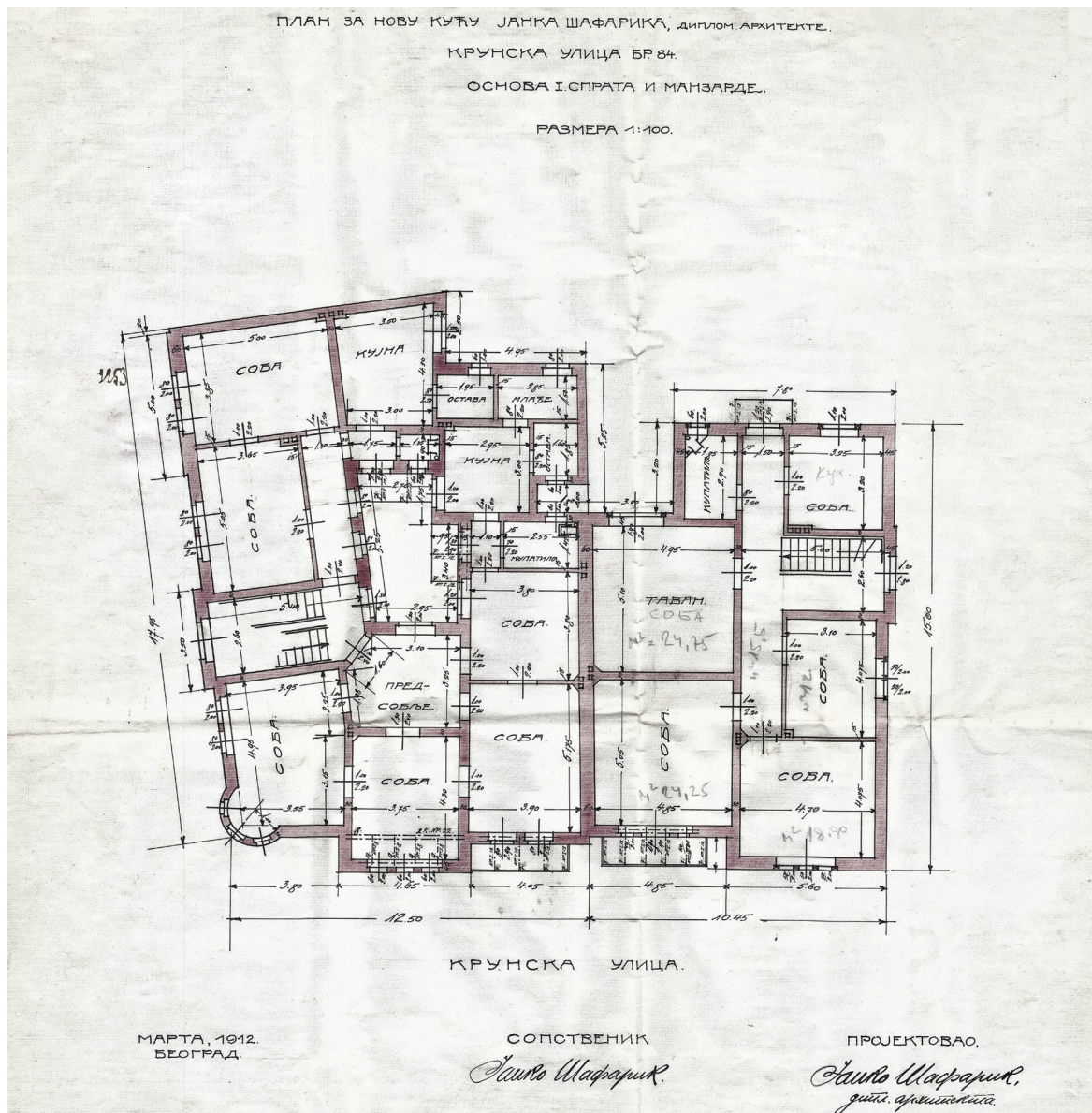
16 *БОН* 52 (1936), 699.

17 *Правда*, 9. јул 1939, 22.

18 *Време*, 5. јануар 1931, 8; *Време*, 25. јануар 1932, 8; *Правда*, 29-IV-36, 13.

19 *Просветни гласник* 4 (1933), 384.

20 За податке из приватног живота захваљујем члановима породица Јосић и Пироћанац, наследницима породице Шафарик. Подаци о смрти сачувани су и у регистру умрлих и сахрањених на Новом гробљу.

Сл. 3. Кућа Јанка Шафарика, основа првог спрата и мансарде, 1912. / Fig. 3. House of Janko Šafarik, first floor and mansard design, 1912

Најранији међу њима је била дворишна кућа *Шафарикове рођене сестре Олге и пешадијског пуковника Велимира Пироћанца*, у Даничићевој 27 (данас Алексе Ненадовића), пројектована у марту 1911. године.²¹ Био је то једноставан приземни објекат, са пет просторија чија намена није била уписана. Фасадна декорација је била скромна и обухватала је плитку пластику геометријске форме изнад и испод прозора. У фебруару 1912. је предат на усвајање пројекат за дворишну кућу *Косте Гојковића* у Ломиној 11.²² То је такође била приземна зграда, у којој се налазило пет станова који су се састојали из соба и кухиње, од чега су два стана имала по једну, а три по две собе. У склопу куће су били и заједнички тоалети и перионица, а фасада је била без декорације. У марту исте године Шафарик је урадио пројекат за доградњу куће *Савке Поповић*, на углу улица Крунске 45 (данас 47) и

Београдске.²³ Првобитни приземни објекат је имао три собе и кухињу, распоређене око централно постављеног предсобља. Слична организација поновљена је и на спрату, с тим што се ту налазила још једна соба, а кухиња је, заједно са степеништем, била смештена у дограђеном габариту ка дворишту. Главни улаз је био према Крунској, из дворишта. Осим плитких пиластера на крајевима бочних партија фасаде, у приземљу није било декорације. Масивни хоризонтални венац је раздвајао приземље и спрат, али је утисак вертикалности добијен тиме што су пиластри продужени и дуж спрата, а завршени маскеронима. На фасади према Крунској улици је примењен богатији сецесијски декоративни репертоар него према Београдској, а који је укључивао флоралне мотиве и маскероне.

21 МГБ, Ур_16929.

22 МГБ, Ур_16931.

23 У колекцији Милоша Јуришића се налази фотографија угла ових улица из шездесетих година 20. века, на којој се види да се ту и даље налази приземни објекат, због чега се може закључити да Шафариков пројекат није реализован.

На сецесију као стилско опредељење указује и *сопствена кућа архитекте* (Roter-Blagojević, 2006, 353–355), на углу Крунске 84 (данас 70) и Зорине улице (данас Кнегиње Зорке 73). Пројекат је настао у марту 1912. године.²⁴ (Сл. 3) Кућа је имала подрум, приземље, спрат и мансарду и у њој је било предвиђено седам засебних пространих стамбених јединица. У подруму се налазила једна, а у приземљу и на спрату их је било по три, једна двособна и две четворособне, са уобичајеним економским просторијама (кухиња, остава, тоалет, купатило, соба за послугу). Фасада према Крунској улици је третирана као главна и на њој је изражена асиметрија која се огледа, како у различитим дубинама и висинама партија, тако и у разноврсности броја, димензија и облика прозора и решења ограда балкона. И на фасади према Улици кнегиње Зорке је асиметрија остварена различитим дубинама партија, али и истакнутим ризалитом улазног дела. Од сецесијске декорације су били примењени флорални мотиви и женски маскерони. Угао је наглашен кружним еркером у висини првог спрата, завршеним куполом, који је, као и сама купола, био богато флорално декорисан.

БЕОГРАДСКИ ОПУС ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Шафарикова пројектантска делатност је између два светска рата била знатно плоднија, а одвијала се у оквиру Техничког бироа и предузећа „Феникс“. Њега су, према

24 Пројектна документација се чува у МГБ: Ур_16872 и у приватном власништву породица Јосић и Пироћанац. За више о томе како су се архитекте односиле према пројектовању сопствених кућа погледати: Jovanović, Đurđević, Kadijević, Mitrović i Radovanović, 1989, 16–27.

подацима бироа Кредит информ из 1932, око 1920. године основали архитекте Веселин Лучић и Зарија Марковић и грађевински инжењери Боривоје Раденковић и Славко Шкарка,²⁵ а касније су им се придружили Јанко Шафарик и Јосип Михаиловић.²⁶ Биро се поред пројектовања бавио и надзором²⁷ и извођењем радова, како на грађевинским објектима, попут зграде француске амбасаде,²⁸ тако и калдрмисањем улица,²⁹ као и продајом грађевинског материјала.³⁰ Успешно је пословао до 1925, када је запао у дугове након извођења радова на железничкој прузи Ужице-Варадиште. У то време је неколико чланова иступило, а управљање су преузели Шафарик, Шкарка и Марковић.³¹

Сви пројекти Јанка Шафарика који се надаље разматрају су настали у оквиру бироа „Феникс“. На њима се појављује потпис Јанка Шафарика уз печат бироа, а касније и додаток, такође у виду печата, са текстом „инг. Јанко Шафарик,

25 ИАБ-2474-19. Имена оснивача се налазе и на меморандуму бироа сачуваном у ИАБ, у склопу документације нерелизованог пројекта за кућу Савке Маскимовић у Улици кнегиње Љубице (данас Змај Јовина) 7, чији је аутор био архитекта Јосип Михаиловић (ОГБ, ТД Ф II-15-1922), а која је у ранијој литератури приписана Шафарику.

26 У документацији Кредит информ се помиње да су се Михаиловић и Шафарик прикључили бироу 1923, али постоје пројекти настали у оквиру бироа које су ова двојица архитеката извели 1922. године (ИАБ, ОГБ, ТД Ф II-15-1922; ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 12-26-22; ИАБ, ОГБ, ТД, Ф VIII-6-1923).

27 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф II-12-1927.

28 *Време*, 16. децембар 1931, 2.

29 На пример: *Општинске новине*, 8. јун 1938, 276.

30 *Време*, 24. јул 1927, 11.

31 Током 1930–1931. биро је почео поново успешно да послује, али се у октобру 1937. године налазио у „тихој ликвидацији“ и очекивало се да до краја те године буде ликвидан: ИАБ-2474-19.

Сл. 4. Зграда Данице и Боривоја Киријаковића, основе мезанина, првог и другог спрата, 1922. / Fig. 4. Building of Danica and Borivoje Kirjaković, mezzanine, first and second floor design, 1922

Сл. 5. Зграда Војина Стојановића, прва с лева, изглед око 1930. / Fig. 5. Building of Vojin Stojanović, first from the left, appearance around 1930

овлашћени архитекта³². Њиховом анализом се дошло до закључка да се они, у односу на примарно стилско опредељење архитекте, углавном могу сврстати у три групе, које се хронолошки надовезују једна на другу. Мањи број објеката не припада ни једној од тих група, због чега су, као и реализоване преправке и доградње, представљени засебно.

У најранијој фази, већина објеката је била решена еклектички, са једним или више еркера најчешће полукружне, понекад правоугаоне или полигоналне форме. Најранији међу њима је зграда Данице и Боровоја Курјаковића, у Призренској 5 (данас 1), подигнута 1922. године (Maneвић, 1999, 186; Maneвић, 2008, 377; Putnik, 2016, 130). Из документације сачуване у ИАБ (Сл. 4) се сазнаје да је првобитни одобрени пројекат за зграду израђен 1920. године у Друштву за техничка предузећа „Пионир“.³³

32 Иако се у овом раду потпуно уважавају резултати ранијих истраживања, у њему нису разматрани објекти за које атрибуција није потврђена увидом у расположиву архивску грађу. То су: зграде у Улици Вука Караџића 6 (Maneвић, 1999, 186; Maneвић, 2008, 377; ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 17-46-23), Савке Максимовић у Змај Јовиној 7 (Maneвић, 1999, 186; ИАБ, ОГБ, ТД Ф II-15-1922), кућа инжењера Николића, у Улици Ђорђа Јовановића 2 (Maneвић, 1999, 186; Maneвић, 2008, 377; у ИАБ је постојала документација (ОГБ, ТД, Ф 15-40-27), али се досије од 1979. године води као недостајући). Нису разматране ни куће Лепосаве Јовановић у Јањићевом сокачету (данас Стевана Сремца) 10 (БОН 17 (1930), 760) и Драгића Павловића у Сокобањској 66 (БОН 16 (1929), 50), за које јесу одобрене грађевинске дозволе, али није сачувана пројектна документација, као ни помоћни објекти, шупа предузећа за трговину гвожђем „Керн и друг“ у Карађорђевој 93 (БОН 2-3 (1931), 225) и тоалети СК „Југославија“ у Улици Љутице Богдана (БОН 19 (1931), 1301), ни преправке на згради осигуравајућег друштва „Ла Национал“ (данас Институт „Сервантес“) (БОН 2-3 (1931), 225), за коју је у ИАБ документација делимично сачувана, а једини документ са Шафариковим потписом је технички снимак зграде (ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 21-22-37).

33 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 12-26-22.

Шафарик је 1922. године био ангажован на измени тог плана, која је одобрена у јулу исте године.³⁴ У питању је зграда стамбено-пословне намене, са економским просторијама за грејање и магацине, као и једнособним станом у подруму. У приземљу су се, оријентисани ка Призренској улици, налазили дућани са магацинима, који су били повезани са по једном једнособном стамбеном јединицом. На мезанину су били канцеларијски простори и две собе означене речју „момак“. Први и други спрат су решени исто, са по два стана, организована уз бочне ивице зграде, око унутрашњег дворишта. Један је био једнособан, други двособан, са собама оријентисаним ка улици. Остале просторије (купатило, ходник, трпезарија, остава, кухиња, тоалет и собе за послугу) су се низале уз дворишни зид. На мансарди су били смештени тавански простори, перионица и глачаоница, као и двособан стан ка Призренској улици, који је садржао велику просторију, на пројекту означену као „атеље“. Фасада је у значајној мери очувала свој првобитни изглед, а подељена је вертикално на три партије, тако што су две бочне решене у виду полукружних еркера, који се пружају од првог до трећег спрата. Средишња партија је увучена, са балконима на другом и трећем спрату. Све три су завршене масивним хоризонталним венцем, изнад којег су истурени прозори мансарде и монументални прозор атељеа.

34 Измене су се првенствено односиле на фасаду, а знатно мање на просторну организацију станова, која је обухватила само промене у економском делу по једног стана на првом и другом спрату.

Сл. 6. Зграда Љубивоја Малетића, изглед ка Крунској, око 1930.
Fig. 6. Building of Ljubivoje Maletić, façade towards Krunska Street, around 1930

Другачију варијацију истог мотива поновио је у мају 1922, на згради *Милутина Ристића и Милана Антонијевића*, у Грачаничкој 17 (данас 11), која је зидана од 20. јула 1922. до 17. јула 1923. године. Она је била троспратна, са подрумом, сутереном, мезанином и мансардом (Maneвић, 1999, 186; Maneвић, 2008, 377).³⁵ На мезанину су биле смештене две канцеларије са заједничким предсобљем. Спратови су решени идентично, са по једним трособним станом, док је на мансарди била перионица. Из техничког описа зграде се сазнаје о намени осталих нивоа, односно да „подрум служи за потребе станова, сутерен као магацин за дућан.“ Фасада је подељена вертикално у три партије, с тим што је полукружни еркер смештен у средини. Он има по три прозора на сваком нивоу и пружа се од мезанина до трећег спрата, где је завршен балконом са каменом оградом, који обухвата и крајњу леву партију фасаде.

Убрзо је, у августу 1922, настао пројекат за *троспратницу грађевинара Војина Стојановића*, која се налазила на углу Булевара краља Александра 68 и Улице проте Матеје 73 (Maneвић, 1999, 186; Maneвић, 2008, 377). Зидана је од 20. марта 1923. до 1. фебруара 1925. године. У ИАБ је сачуван један лист пројекта, на којем су изгледили уличних фасада.³⁶ Поред уверења о томе да је зграда изведена према том пројекту, додатно сведочанство је и фотографија са почетка тридесетих година прошлог века. (Сл. 5) На њој се виде угаона фасада, третирана као главна, као и она према

³⁵ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф VIII-6-1923.

³⁶ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XI-18-1922.

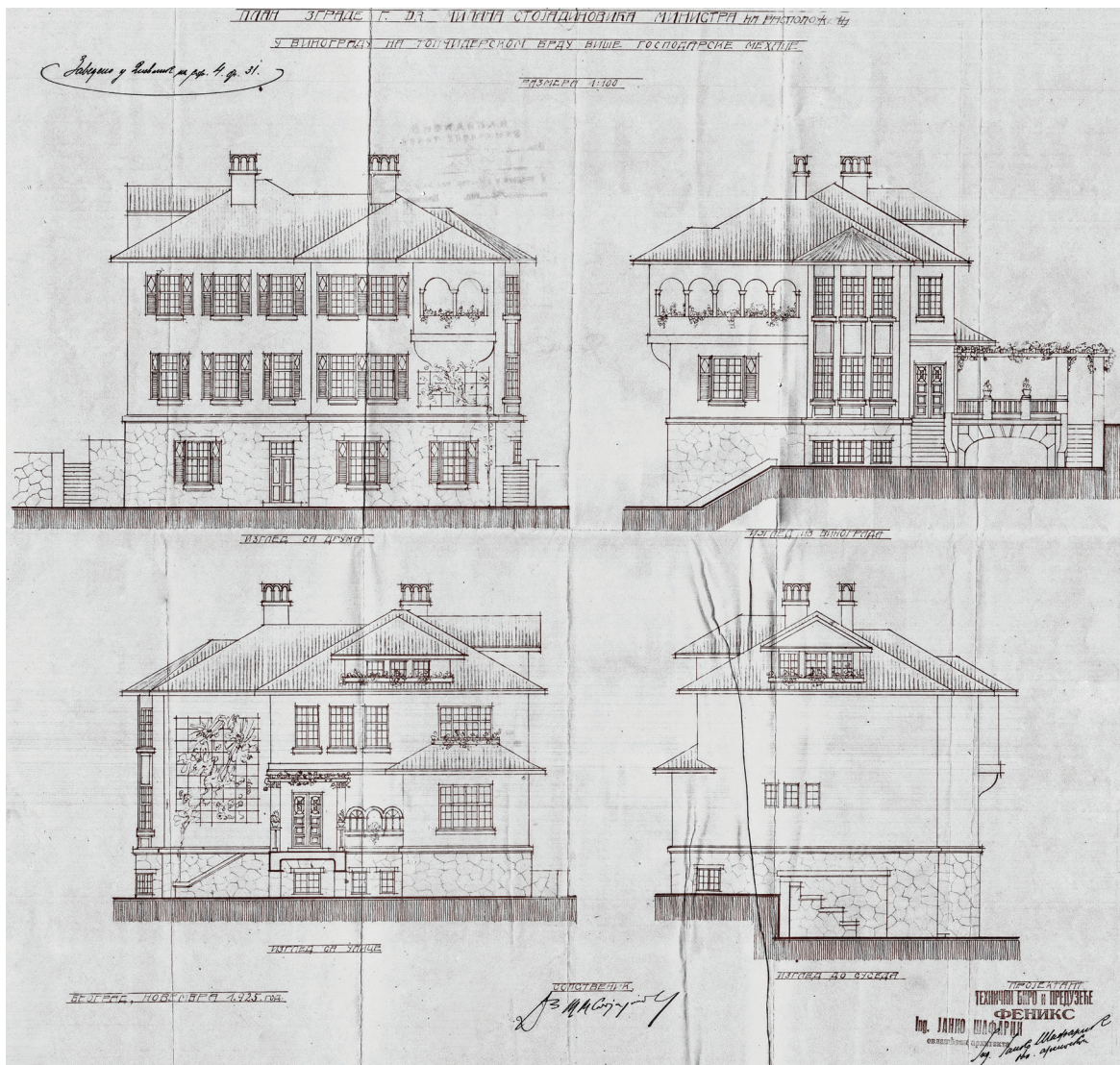
Булевару краља Александра. Угаони тракт указује на фасаду зграде у Призренској улици, јер је такође подељен на три партије, са истуреним еркерима са стране и средишњом партијом изнад главног улаза, са балконима на сва три спрата.

У јуну 1924. године, Шафарик је урадио пројекат *зграде Љубивоја Малетића*, инспектора Генералне дирекције вода, на углу улица Београдске 37 и Крунске (тада број 56) (Vasiljević, 2006, 209; Putnik Prica, 2021, 123), која је зидана од 25. маја до 20. новембра 1925. године.³⁷ Зграда је имала подрум, приземље, два спрата и таван. У подруму и на тавану су биле економске просторије, а у приземљу три дућана. Уз два мања, ка Београдској улици, пројектована је и по једна припадајућа соба. Дућани су имали заједничку перионицу и тоалете, позициониране ка дворишту. Спратови су били решени идентично са по једним двособним и трособним станом, чије су собе и кухиње биле оријентисане ка улицама, а економске просторије ка дворишту. Фасада према Крунској је, са изузетком излога у приземљу, задржала оригинални изглед. Њен главни мотив је истакнути правоугаони еркер у склопу којег се налазио и главни улаз, решен у виду монументалног портала са елементима преузетим из египатске уметности (Vasiljević, 2006, 209), односно псеудоегипатским мотивима пореклом из ар деко репертоара (Putnik Prica, 2021, 123). Фасада према Крунској се, међутим, значајно разликује од оне коју је Шафарик пројектовао. Правоугаони еркер који се пружао дуж спратова је замењен полукружним, а балкони прозорима. Декоративно поље са трифором у нивоу тавана је такође изостављено, што су, с обзиром да је ова фасада око 1930. године изгледала исто као данас (Сл. 6), вероватно измене настале већ током изградње.

Шафарик је решење са еркером применио и на једној касније пројектованој згради, насталој у време када се углавном опредељивао за решења ближа фолклоризму. То је *зграда Јелисавете П. Миленковића*, начелника Министарства саобраћаја, у Београдској 33, која је зидана од 12. маја до 1. новембра 1927. године (Maneвић, 1999, 186; Maneвић, 2008, 377; Putnik 2016, 129–130; Putnik Prica, 2021, 232–233).³⁸ Имала је подрум у којем су биле смештене подрумске просторије, гаража и перионица. У приземљу су се налазила два дућана са припадајућим магацинима. Први и други спрат су решени идентично, са по једним четворособним станом. На трећем спрату се такође налазио само један стан, који је, за разлику од оних на нижим нивоима, ка улици имао балкон. Главни елемент уличне фасаде представља еркер правоугаоне форме на првом и другом спрату, постављен изнад главног улаза. Фасада

³⁷ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XVIII-31-1923. У октобру 1925. године, предат је на усвајање измењени план који је урадио Фрања Урбан. Обухватао је мање измене у унутрашњој организацији, првенствено економских просторија, али и затварање улаза у један од дућана, који се налазио на самом углу две улице. У осталом је зграда изведена према Шафариковом пројекту.

³⁸ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XVIII-44-1926. Пројекат који је овде разматран и који је реализован представља измењену варијанту, у склопу које је дошло до промена у основама темеља и подрума, као и броја и распореда просторија у подруму. Првобитни пројекат је настао 1926. и био одобрен у јуну исте године.

Сл. 7. Кућа Милана Стојадиновића, изгледи, 1925. / Fig. 7. House of Milan Stojadinović, façades, 1925

трећег спрата је комплетно у прозорима и садржи њих седам, све лучно завршене. Изнад тог спрата се првобитно налазила кровна тераса, која је каснијом доградњом претворена у стамбени простор (Putnik Prica, 2021, 232).

Од средине треће деценије Шафарик се најчешће одређивао за фолклоризам и примену лучно завршених отвора и доксата. У том маниру је, између 1925. и 1931. године настало шест пројеката.

Кућа министра Милана Стојадиновића на Топчидерском брду (данас Улица Милована Глишића 3) (Manević, 1999, 186; Manević, 2008, 377; Putnik, 2010, 194–195; Putnik, 2016, 130) је грађена од 1. августа 1925. до 1. новембра 1926. године.³⁹ Има сутерен, приземље, спрат и мансарду. У сутерену су се налазиле економске просторије, али и две собе и тоалет, највероватније за послугу. Остали нивои су били намењени становању породице. У приземљу су постојали велики и мали салон, трпезарија, кабинет и тоалет, док су се на осталим нивоима налазиле спаваће собе и тоалети, као и још један кабинет. Најнижи ниво

фасаде је рустичније обрађен у односу на остале, и од њих одвојен хоризонталним венцем. Различито истурени и увучени трактови, завршени сопственим четвороводним крововима покривеним ћерамидом, указују на унутрашњу организацију простора. Главни декоративни елементи фасаде су доксати, један мањи према „друму“ и други већи према „винограду“, оба са аркадама и у нивоу мансарде (Сл. 7).

Зграде бироа „Феникс“ су подигнуте у Лозничкој улици број 10. Зидане су од 1. јула до 15. децембра 1926. године.⁴⁰ Била су то три објекта, постављена у низу по дубини парцеле. (Сл. 8) Најрепрезентативнији се налазио ка улици и садржао по један стан у приземљу и на мансарди. Две собе стана у приземљу су биле оријентисане ка улици, а економске просторије ка дворишту. Стан на мансарди је био већи и имао и купатило и собу за послугу, као и лођу са троделном аркадом, која је била једини декоративни елемент на фасади. На дворишној згради се појавило другачије

³⁹ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф II-12-1927. О овој кући, односно решењу њених фасада, писало се похвално убрзо по њеном настанку (Вајаловић, 1932: 768–769).

⁴⁰ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XIV-26-1926. Уз ову документацију, сачувана је и документација за једносpratни магацин који је биро подигао на адреси Лозничка 9, а чији пројекат из 1928. године је такође потписао Шафарик. На терену данас не постоји ниједан од ових објеката.

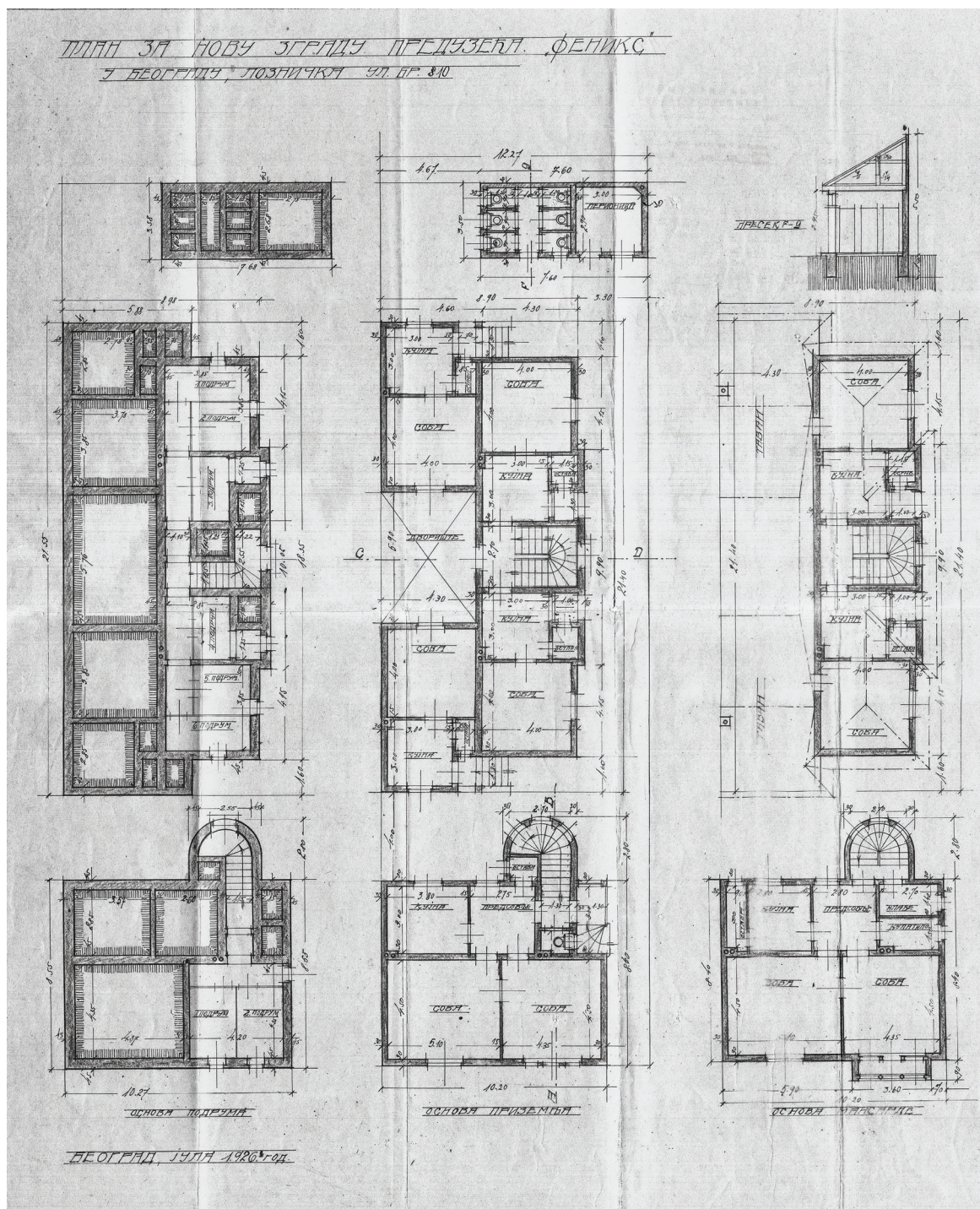
решење, са елементима академизма, у виду улазног тракта постављеног у центру, фланкираног са четири јонска стуба која се пружају читавом висином зграде. Та зграда је била постављена паралелно са суседном парцелом, па је главни улаз био из дворишта. У њој се налазило шест станова исте структуре, четири у приземљу и два на мансарди, који су се састојали од собе, кухиње и оставе. Шест тоалета, као и перioniца, били су смештени у помоћној згради, подигнутој у дну дворишта.

У литератури је више пажње посвећено кући Ненада Ивковића, чиновника Народне банке, у Венизелосовој улици 57 (данас Чарлија Чаплина 21) (Kadijević, 1997,

205; Miletić-Abramović, 2002, 239; Putnik, 2010, 192–193; Putnik, 2016, 130), зиданој од 1. августа 1928. до 1. јула 1929. године.⁴¹ Оријентисана је ка улици, а има задње двориште. Организација унутрашњег простора не одступа од уобичајене за то време, па су у сутерену економске просторије и оне за послугу, а у приземљу су салон, трпезарија, кухиња, тоалет и монументално предсобље. Спаваће собе се налазе на спрату, две су оријентисане ка дворишту, а две ка улици. Улаз са степеништем је позициониран на левој страни и увучен. И овде је

41 ИАБ, ОГБ, ТД, X-45-1928.

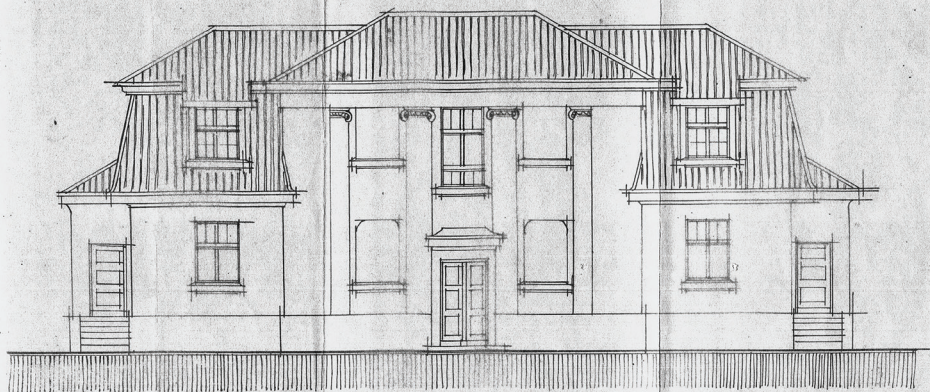
Сл. 8а. Пројекат за зграде предузећа „Феникс“ (основе и пресек F-G), 1926. / Fig. 8a. Buildings of the Feniks company, design (floor plans and section F-G), 1926

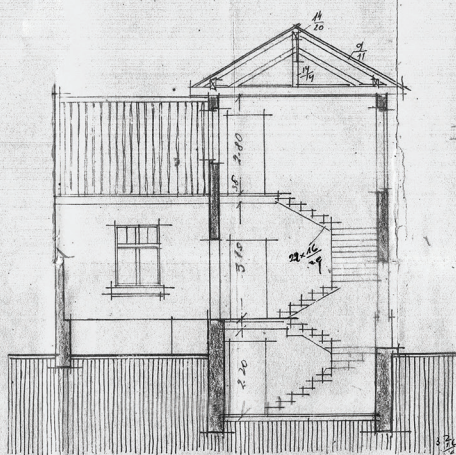
РАЗМЕРИ 1:100

ЗАВЕДЕНО У ДНЕВНИК СТР. 3 БР. 22.

ВРЕДНОСТ ЗГРАДЕ ДИ. 450.000.-

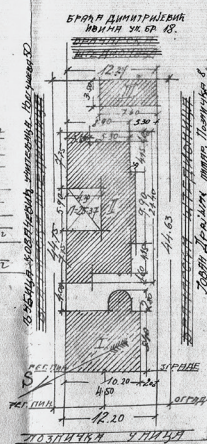

ИЗГЛЕД ЗГРАДЕ ИЗ ДВОРИШТА

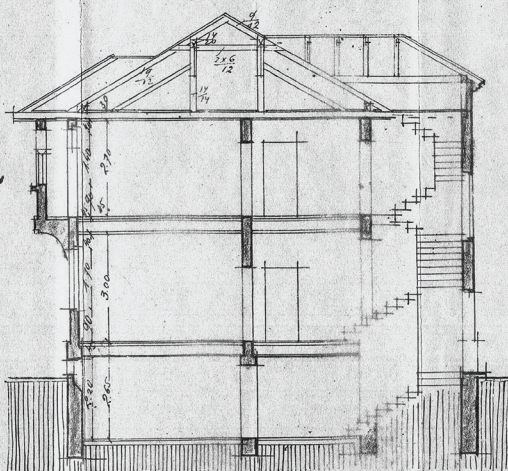

ПРЕСЕК С-Д

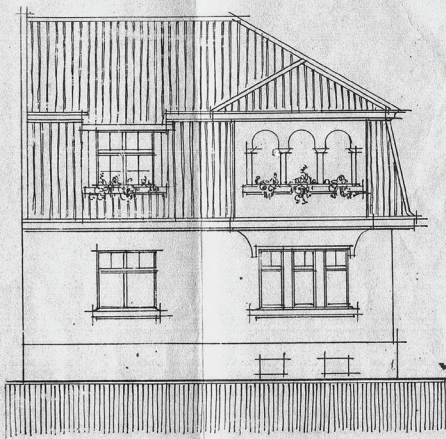
ПОСРЕДНА ПЛОШТА	345.34 м ²
ПОД ЗГРАДОМ I	95.66
II	151.10
III	26.60
СВЕТА	271.36 м ²
ДВОРИШТЕ	274.58 м ²

СИТУАЦИЈА - РАЗМ. 1:500

ПРЕСЕК А-В

ИЗГЛЕД СЯ УЛИЦЕ

СОПСТВЕНИК,
ТЕХНИЧКО БИРО И ПРЕДУЗЕЋЕ
ФЕНИКС
Јанко Шафарик
архитект

ПРОЈЕКТАНТИ,
ТЕХНИЧКО БИРО И ПРЕДУЗЕЋЕ
ФЕНИКС
Инж. ЈАНКО ШАФАРИК
овлашћени архитекта
Инж. Младен Милошевић
архитект

Сл. 86. Пројекат за зграде предузећа „Феникс“ (пресеци, ситуација и изглед), 1926. / Fig. 8b. Buildings of the Feniks company, design (sections, site plan and facade), 1926

изостављена декорација, ако се изузме троделна аркада лође на спрату. Прозори су такође троделни, са жалузинама, које су се сачувале до данас, иако је кућа дограђена 2006. године (Putnik, 2010, 193).

Вила Бранка Петровића, инспектора дирекције железница, на углу улица Косте Живковића 2 и Срзентићеве, зидана је од 3. августа до 1. децембра 1931. године.⁴² Шафарик је за ову кућу урадио два пројекта, а први је подразумевао више просторија већих површина и богатије декорисану фасаду. Изведен је каснији, којим су габарити куће знатно смањени, што је вероватно било условљено финансијским могућностима власника. Према изведеном решењу, у приземљу су смештене трпезарија, соба и кухиња, као и економске просторије, до којих се стизало и споредним улазом. На спрату је пројектован исти број спаваћих соба као на нереализованом решењу, али су њихове површине смањене. Укинута су остава и тераса ка Срзентићевој улици, а велике измене је претрпео и угаони тракт, у којем је била смештена највећа соба. Из ње се излазило на лођу полукружне форме, која је на нереализованом пројекту обележена као „доксат“, а на реализованом као „тераса“. У оба случаја, централни мотив је био полукружни угаони тракт, са лођом са полукружном аркадом на спрату. Решење фасаде сутерена и приземља било је у камену, а жалузине су постојале на свим прозорима, као и на другим објектима реализованим по Шафариковим пројектима из овог периода.

Архитекта је у истом маниру пројектовао још два објекта, који нису саграђени према његовом решењу. *Кућа Станоја Стојановића* је требало да буде подигнута на углу улица Руварчеве и Варшавске 9 (данас Јаше Продановића 10). У ИАБ је сачуван Шафариков пројекат из маја 1929. године.⁴³ Била је замишљена као једносратница у којој су се налазила два одвојена стана, по један за сваког Стојановићевог сина. Пројекат је подразумевао два практично истоветно решена стана, са заједничким подрумским просторијама, трпезаријом и по једном спаваћом собом у приземљу, које су биле оријентисане ка улицама, и економским просторијама груписаним ка дворишту. На спрату су планиране спаваће собе са купатилима. Нешто репрезентативнији је био стан на углу, јер је угаони тракт посебно третиран.⁴⁴ На њему је био улаз, изнад којег се налазио доксат. Друге декорације на фасадама није било. *Кућа Живојина Симића* у Француској (данас Петра Мркоњића) 11, пројектована је и зидана 1929. године, од 20. јула до 29. новембра (Maneвић, 1999, 186).⁴⁵ Иако је Шафариков пројекат одобрен у јулу 1929, већ у

октобру је власник тражио одобрење за измену, коју је потписао овлашћени грађевински инжењер Сениша М. Швабић. Промењена је унутрашња организација, тако што су додати простори за становање на мансарди. Решење фасада је углавном задржано, са увећаним бројем прозора, али без жалузина. Зграда је у непромењеном облику сачувана и данас. Улично је оријентисана, са задњим двориштем, и компонована у два тракта. Леви, полукружни у основи и виши за ниво у којем је смештена мансарда, додатно је истурен ка улици, па ствара дојам куле. Десни тракт је правоугаон у основи и без декорације.

Почетком четврте деценије и у Шафариковом опусу почињу да се појављују објекти пројектовани у складу са начелима модернизма, који у то време постаје све присутнији у београдској архитектури. Одлике тог стила архитекте је применио на неколико стамбених зграда пројектованих између 1930. и 1932. године.

Кућа Никодија и Јулије Петровић, директора Вакум Оил Компани (Vacuum Oil Company dd) и његове супруге, у Улици Стојана Новаковића 14, налази се на самом почетку овог низа и представља прелазно решење. Пројекат је настао у јулу 1930, а кућа је зидана од 10. маја 1931. до 20. октобра 1932. године.⁴⁶ Због терена на којем је подигнута, а који је у паду ка Улици Стојана Новаковића, ка улици је имала један ниво више. У њему су биле смештене економске просторије, као и соба за послугу и гаража. Ограда је решена у виду масовног зида, са улазном капијом на крајњој левој страни. Кроз капију се, преко степеништа, стизало до бочно постављеног улаза. У приземљу су се налазиле две репрезентативне, улично оријентисане просторије, салон и соба за музику, која је имала и излаз на терасу. На спрату су биле смештене три спаваће собе, са предсобљем, купатилом и гардеробом, и још једна тераса ка дворишту. Фасада није имала декорацију, једино је лева партија благо истурена у односу на десну. Најбогатије је била украшена, данас промењена, гвоздена капија са кружним формама модернистичког порекла.

Зграда Милеве Табаковић, на углу Пашићеве (данас Нушићева 5) и Нове (данас Чумићева), је тросратница пројектована у фебруару и зидана од 3. јуна до 20. октобра 1931. године.⁴⁷ Представља најоригиналније решење у овој групи објеката, могуће условљено позицијом на углу, и у многоме је задржала свој првобитни изглед.⁴⁸ У подруму су биле смештене подрумске просторије, тоалети и магацини за дућане. Три дућана и један једнособан стан били су у приземљу. Први, други и трећи спрат садржали су по два стана исте структуре са предсобљем, собом, трпезаријом, купатилом, кухињом, оставом и собом за послугу. С обзиром да се зграда налази на углу, обе уличне фасаде су подједнако третиране. Приземље је било незнатно увучено

42 ИАБ, ОГБ, ТД, XVI-24-1931.

43 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 8-5-29.

44 Власник је убрзо одустао од овог пројекта, јер је одлучио да сазида две засебне куће. Из сачуване документације се сазнаје да пројекти за две куће нису одобрени, јер парцела није дозвољавала захтеване „техничке и хигијенске услове“, односно размак између два објекта од најмање 3 метра, као ни довољно отвора за проветравање на економском делу. На крају је Стојановић, током 1929–1930, сазидао само један објекат, по пројектима цивилног инжењера Бранка А. Ђурића, одобреним у мају 1929. године.

45 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XIII-24-1929.

46 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XIX-17-1931.

47 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф IX-20-1931.

48 Зграда је дозидана већ 1934. године по пројекту архитекте Жарка М. Пајевића, када је додата мансарда, али првобитно Шафариково решење нижих нивоа није мењано: ИАБ, ОГБ, ТД, Ф IX-20-1931.

Сл. 9. Зграда Грете Енд, данашњи изглед / Fig. 9. Building of Greta End, present day appearance

у односу на више нивое, са великим излозима за дућане и рустичнијом обрадом у виду правоугаоних квадера. Посебно је наглашен угао, на коме су се, од првог спрата на горе, налазили балкони у форми ћириличног слова Г, тако да су излазили на обе улице. Улаз у стамбени део зграде је био у Новој улици, и он је репрезентативније обрађен у односу на остатак фасаде. Изнад улаза се налазио ризалит правоугаоне форме, постављен на монументалну конзолу, са низом прозора којима је осветљавано степениште.

Зграда Грете Енд, у Југ Богдановој 16 (данас 18), пројектована је у априлу, а зидана од 21. јуна до 7. новембра 1931. године.⁴⁹ Првобитно је била троспратница, али јој је у међувремену дозидан још један спрат, који се у потпуности надовезао на постојеће решење фасаде. (Сл. 9) У подруму су биле смештене подрумске просторије и један једнособан стан. У приземљу су пројектована четири стана, од којих су три била исте структуре као онај у подруму, а четврти је имао додатни тоалет и собу за послугу. На првом и другом спрату су се налазила по три једнособна и по један двособан стан. Неуобичајено за београдску архитектуру тог времена, најрепрезентативнији стан у згради, највероватније намењен власници, налазио се на трећем спрату и заузимао површину два стана са нижих нивоа. Имао је спаваћу собу, салон и кабинет оријентисане ка улици, а осим тога и купатило, кухињу, као и по два предсобља, тоалета, оставе и собе за послугу. Уз њега су пројектована

49 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф X-25-1931.

и два једнособна стана, идентична онима са нижих нивоа. На тавану су биле смештене економске просторије и тераса. Решење уличне фасаде је имало одлике тада већ шире прихваћеног модернизма. Подразумевало је поделу на три партије по вертикали, тако што су лева и десна, осим у приземљу, имале са спољне стране полукружно завршене балконе. Централна партија је, од првог спрата на горе, била у виду правоугаоног еркера, са прозорима на сваком новоу, између којих су се налазили рељефи са људским фигурама.

Кућа Нинка Перића, председника Државног савета, у Улици Страхињића Бана 5, јесте двоспратница пројектована у јулу 1931. и зидана од 4. јуна до 20. октобра 1932. године (Maneвић, 1999, 186; Putnik Prica, 2021, 160).⁵⁰ У подруму су, поред подрумских просторија, били смештени и три собе за послугу и два тоалета, као и један стан који се састојао од собе, кухиње и оставе. У приземљу се налазио трособан стан са економским просторијама груписаним ка дворишту. Први спрат је био намењен за власника зграде. Ту је био најрепрезентативнији стан, чије су просторије подељене у два корпуса. Лево од улаза су предсобље, са толетом и гардеробом, из којег се улазило у трпезарију и три собе означене са „госпођица“, „салон“ и „кабинет“, оријентисане ка улици. Десно од улаза, или лево из трпезарије, кроз успрему, могло се у дворишно оријентисани блок, где су били смештени: купатило, још једно предсобље, спаваћа соба, дечја спаваћа соба, соба за играње, кухиња, остава и тоалет. Зграда је имала десно позиционирани колски улаз, који је водио у двориште, али и у пешачки улаз. Била је узидана између два постојећа објекта, због чега је у средини имала светларник, кроз који је вршено осветљавање и проветравање већине економских просторија, али и трпезарија, које нису имале друге прозоре. Раније је истакнуто да су се у стану власника појавиле просторије које нису биле честе у оновременој стамбеној архитектури, попут дечје спаваће собе и собе за играње (Putnik Prica, 2021, 160), а за које се може претпоставити да су биле захтев наручиоца. Решење фасаде има доста сличности са оним на згради Грете Енд, са полукружно завршеним балконима на десној партији и истакнутим централним ризалитом. Разлика је била у десно позиционираном улазу, али и рустичној обради сокле од вештачког камена, као и примени домаће тера-нове, како у приземљу тако и на целој десној, улазној партији.

У Шафариковом опусу постоји и један број пројеката који, иако имају неке од елемената који се појављују на претходно разматраним решењима, не могу да се сврстају ни у једну од три поменуте групе.

Пројекат за кућу *Славка Шкарке* у Лозничкој улици је одобрен у јуну 1924. године.⁵¹ Замишљена је као једнопородична кућа, без станова за издавање, постављена у средишту парцеле,

50 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 6-46-1932.

51 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф X-5-1924. Међу пројектном документацијом се налази грађевинска дозвола, али не и неки документ који потврђује да је кућа подигнута. Теренским истраживањем није лоцирана. У документацији Кредит информера се помиње да је Шкарка власник куће у Лозничкој 11: ИАБ-2474-19.

повучена у односу на улицу. Имала је подрум, приземље и мансарду. Улаз је био постављен бочно. Из предсобља се улазило у монументални „хал“ са степеништем, а ка улици су се налазиле соба и трпезарија, са заједничком лођом. Ка задњем дворишту су биле груписане економске просторије. На мансарди су смештене три спаваће собе, купатило и тавански простор. Две улично оријентисане собе су такође имале заједничку лођу, која се надовезивала на ону у приземљу. Сокла је рустичније обрађена од остатка фасаде, чији главни мотив су биле лође. Она у приземљу је имала три правоугаона отвора и гвоздену ограду, док је она на мансарди имала троделну аркаду.

Шафарик је 1924. године урадио пројекат куће адвоката *Зафира Станковића*, као и њене доградње 1931. године, у Булевару кнеза Александра Карађорђевића 15.⁵² То је била једносратна породична кућа. Главни улаз је био смештен у средини фасаде, и до њега се стизало уз степенице и кроз наткривени предпростор. У средишту приземља се налазио хол, са степеништем за спрат, као и ка улици оријентисани соба и кабинет. Ка дворишту су биле економске просторије. Хол је пројектован и у средишту спрата, а из њега се улазило у остале просторије, односно једну собу и још један кабинет, купатило, као и лођу ка улици и балкон ка дворишту. Сокла је била рустична, а централни део главне фасаде је посебно третиран. На њему се налазио улаз фланкиран са четири стуба који су носили балкон. Сви отвори главне фасаде, као и већина оних на бочним и задњој, били су лучно завршени. Током 1932. је урађена доградња, када је формиран нови улаз, који је смештен бочно у односу на затворени наткривени простор ранијег улаза. Главни мотив фасаде овог зазиданог предсобља су постала четири двокрилна лучно завршена прозора. Том приликом су и на све остале прозоре додате жалужине, а извршене су и мање доградње ка дворишту, које су условиле и промену намена одређених просторија у приземљу и на спрату. Међу значајнијим је била доградња перголе на спрату.

Кућа Ђуре Фа, молера и фарбара, подигнута је у Улици војводе Путника (данас Ђорђа Вајферта) 11. Шафарик је 1926. године урадио пројекат приземне куће, оријентисане ка улици, као и помоћне зграде у задњем делу дворишта.⁵³ У кући су се налазиле две стамбене јединице, састављене од собе, кухиње и оставе, а у помоћној згради перионица, радионица, две шупе и два тоалета. Фасаде оба објекта су биле без декорације. Већ у октобру 1927, власник је упутио молбу да му се одобри дозифивање спрата на кући, као и изградња нове помоћне зграде.⁵⁴ Према том измењеном

пројекту, кућа је била једносратна, а основа приземља није претрпела измене, сем што је на дворишној страни додато степениште за спрат. На спрату се налазио засебан стан, који је имао предсобље, кухињу, оставу, тоалет и купатило, као и две собе оријентисане ка улици. Улична фасада је декорисана са четири масивна стуба, који су се пружали целом висином и носили кровни венац. Помоћна зграда је остала без декорације, а садржала је радионицу, собу за шегрта, магацин, перионицу и два тоалета.

Кућа Момчила Јосића, чиновника, на углу Нове 37 и Дечијег игралишта (данас Љубомира Стојановића 31 и Стојана Новаковића) зидана је од 10. септембра 1927. до 30. марта 1929. године (Radulović, 2016, 91–92, 148), као породична приземница са задњим двориштем, према Шафариковом пројекту из августа 1927. године.⁵⁵ Економске просторије и трпезарија су смештене у сутерену, а собе за становање у приземљу. Улаз је постављен са леве стране, а главни мотив фасаде је био еркер позициониран десно, на којем су се налазила два балкона са балустрадама, један у нивоу приземља, други у нивоу тавана. Еркер је завршен у виду троугластог забата. Кућа је касније дограђена тако што су јој додата још два спрата, на којима су поновљена решења постојећих балкона и врло сродан забат.⁵⁶

Зграда Фердинанда Розелта у Космајској 32 (данас Маршала Бирјузова 32а) зидана је од 7. маја до 1. септембра 1929. године.⁵⁷ То је дворишна зграда, која има сутерен, приземље и мансарду. У приземљу и на спрату су пројектована по два идентична једнособна стана. На мансарди су се налазила два једнособна стана исте структуре, али мањих димензија, с обзиром да је један њен део био намењен за тавански простор. Зграда је по вертикали компонована у три тракта, тако што је средишњи, у којем су се налазили степениште и главни улаз, био истакнут у односу на бочне. Фасада је била практично без декорације, ако се изузме плитка пластика која је окруживала прозоре приземља и спрата и визуелно их спајала у јединствену целину.

ПРЕПРАВКЕ И ДОГРАДЊЕ

У Шафариковом опусу сачувана су и два пројекта доградње постојећих објеката. Први је за *кућу Милана Недељковића* у Ратарској 85 (данас Краљице Марије), из августа 1930. године.⁵⁸ Радило се о приземном дворишном објекату, којем су дограђени купатило, кухиња, остава и степениште

да све зграде у новом насељу „Котез Неимар“ морају бити повучене од суседне парцеле.

52 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф VIII-19-1924. Шафарик је 1930. године урадио и пројекат оградне на имању истог сопственика, о чему је такође сачувана документација (ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XXVIII-60-1930). Теренским истраживањем објекат није лоциран.

53 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XIV-49-1926.

54 Иако је Грађевинска секција Министарства грађевина одобрила пројекат из 1926, Грађевински одбор Београдске општине се није сагласио да се помоћна зграда изгради целом ширином парцеле, јер би то онемогућило проветравање блокова и кварило изглед насеља. У примедби коју је потписала арх. Даница Томић Милосављевић се наводи да је, иако није против закона да објекат обухвати парцелу целом ширином, Грађевински одбор усвојио предлог Општинског комитета за разраду Генералног плана

55 Неколико месеци по почетку изградње, у јануару 1928, архитекта Јован Новаковић је урадио измену Шафариковог пројекта, која се састојала из додавања још две просторије у сутерену, као и оставе и сушионице на тавану. Грађевински одбор је ову измену одобрио у јуну 1929, па је зграда и сазиђана у складу са њом: ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 14-37-1927. На Шафариковом пројекту није дата основа тавана, иако је, према датом изгледу фасаде, био предвиђен балкон на том нивоу.

56 У ИАБ није сачувана документација о овој доградњи.

57 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XXI-12-1929. У сачуваној документацији постоје три варијанте пројекта за ову кућу, од којих је два урадио Шафарик, а један грађевински инжењер Власта Продановић. Зграда је израђена према Шафариковом плану, а биро „Феникс“ је вршио и надзор над градњом.

58 ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XXIV-14-1930.

Сл. 10. Кућа Драгића Павловића, данашњи изглед / Fig. 10. House of Dragić Pavlović, present day appearance

за подрум, као и подрум, због чега овај пројекат неће бити посебно разматран. Други је за *кућу адвоката Драгића Павловића*, која се налази на углу Крунске 80 (данас 66) и Смиљанићеве, и којој је по Шафариковом пројекту из октобра 1927, од јула до децембра дограђена мансарда. (Сл. 10) С обзиром да се ради о типичној вили какве су грађене у Крунској улици у првим деценијама 20. века, а која је данас у веома руинираном стању, она је детаљније разматрана.⁵⁹ То је била једнопородична кућа, без станова за издавање, а овом доградњом јој је додат одвојен стан на мансарди, са сопственим улазом из дворишта. У подруму су, поред подрумских просторија, биле смештене кухиња и соба за послугу. У приземљу су се, ка дворишту, налазили вестибил, трепезарија, тоалет и једна соба, док су најрепрезентативније просторије, салон и кабинет, биле оријентисане ка улицама. Све собе у приземљу су биле пролазне, али мансарда показује модернији приступ у организацији простора, са централним ходником до ког се стиже дворишним степеницама. Просторије су груписане тако што се економске нижу редом уз Смиљанићеву улицу, салон је позициониран на углу, а ка Крунској и дворишту су три спаваће собе и трпезарија.⁶⁰ При решењу фасада, пројектант се трудио да не одступи од оног већ постојећег, које је остало у оквирима академизма, са коринтским стубовима и нишом са амфором у средишњем делу, према Крунској улици. Масивни хоризонтални венац је раздвајао

приземље и мансарду, а плитки пиластри са декоративно обрађеним капителима надовезивали су се на оне већ постојеће на угаоном делу, који је био посебно третиран. Пластична декорација према Крунској је употпуњена рељефом са људским фигурама, који је позициониран изнад нише са амфором.

ЗАКЉУЧАК

Архитекта Јанко Шафарик је један од многобројних актера београдске архитектуре, првенствено међуратног периода. Његова пројектантска делатност превасходно је везана за рад у Техничком бироу и предузећу „Феникс“, у оквиру којег је пројектовање било само једна од активности. То је неопходно имати у виду када се разматра његов опус, подједнако као и чињеницу да је настајао превасходно током треће деценије 20. века, која је у Београду била изузетно продуктивна у градитељском смислу. Иако је било архитеката који су тражили сопствени израз или били искључиви поборници једног стилског правца, велики број њих се трудио да опстане на конкурентном тржишту и често излазио у сусрет захтевима наручиоца (Putnik, 2016, 122, 132).⁶¹ Ако се има у виду целокупна Шафарикова каријера, у склопу које је пројектовању, према за сада расположивим подацима, и са изузетком 1911. и 1912, било посвећено непуних десет година, може се претпоставити да је припадао другој групи.

⁵⁹ ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XII-32-27. Документација садржи само пројекте доградње, па за сада остаје непознато када је кућа подигнута и ко ју је пројектовао.

⁶⁰ Постоји и пројекат доградње из маја 1927, који је такође одобрен, а који је подразумевао замењене позиције купатила и кухиње, као и затворену терасу ка дворишту уместо трпезарије.

⁶¹ У то време је чак 80% стручњака из ове области живело и радило у Београду, а у систему приватних бироа било је 240 овлашћених архитеката, инжењера и техничара (Kadijević, 2016: 101–102).

Могуће да је због тога Шафарик, иако познат међу истраживачима међуратне архитектуре Београда, ипак остао изостављен из главних историографских токова. Изузетак чине његови пројекти у домену фолклоризма, о којима је писано у више наврата. У том контексту су настали и ретки осврти на његово стилско опредељење, у оквиру којих је окарактерисан као власник бироа „у којем је негована идеја о националној архитектури” (Маневић, 1999, 186; Маневић, 2008, 377), „заговорник ‘националног стила’ на истористичким предлошцима” и представник конзервативне струје у Клубу архитеката (Игњатовић, 2007, 261), или један од архитеката који су развијали „фолклорну варијанту националног стила” (Кадјевић, 1997, 154). Иако су наведени осврти несумљиво тачни, чињеница је да су у Шафариковом опусу постојали и пројекти који су припадали другачијем стилском опредељењу. Тако су пре Првог светског рата настали неки са елементима сецесије, али је њихова малобројност, могуће је, утицала на то да не буду увршћени у радове посвећене том стилу. Реализације у складу са начелима модернизма остале су у сенци оних које су остварили други, познатији представници тог правца. Без обзира на то, велики број реализованих пројеката у не тако дугом временском периоду, од којих је већина и данас сачувана, као и врло активан ангажман у стручним удружењима, захтевају детаљнија истраживања архитектуре Јанка Шафарика и његове делатности, која би оно представљено у овом раду могло да иницира. То се првенствено односи на евентуалне додатне пројекте настале почетком треће деценије 20. века, чија претраживост и даље није могућа у оној мери у којој је то случај са онима насталим касније. Нека од питања која су само наговештена у овом раду, а тичу се положаја архитектата, њихове самосталности при пројектовању, како у склопу бироа у којима су радили тако и у вези са наручиоцима пројеката, као и шире питање организације и пословања пројектантских бироа у међуратном Београду, такође би могла да буду смернице за будућа истраживања.

ЗАХВАЛНИЦА

На помоћи и предусретљивости се захваљујем Драгани Митрашиновић и осталим колегама из Историјског архива Београда, др Виолети Обреновић са Новог гробља – ЈКП „Погребе услуге” и Милошу Јуришићу, породици Пироћанац захваљујем на уступљеним пројектима из приватне архиве и драгоценим породичним сећањима, др Владани Путник-Прица што ми је указала на пројекте објеката у Лозничкој улици, а Мајди Сикошек на фотографијама коришћеним у овом раду.

ЛИТЕРАТУРА:

- Bajalović, Đ. 1932. Ka starom srpskom stilu... *Beogradske opštinske novine*, 12, 766–769.
- Banković, A. 2018. Zbirka za arhitekturu i urbanizam Muzeja grada Beograda: istorijat, sadržaj i procesi muzealizacije. *Godišnjak grada Beograda*, LXV, 151–186.
- Đurić-Zamolo, D. 1980. *Beograd 1898–1914. Iz arhive Građevinskog odbora*. Beograd: Muzej grada Beograda.

- Ignjatović, A. 2007. *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Ignjatović, A. 2006. Dom udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata u Beogradu, *Nasleđe*, VII, 87–118.
- Ilijevski, A. 2021. Humanitarna kriza i tehnička elita: srpski arhitekti u Prvom svetskom ratu. U: Kadijević, A. ur. 2021. *Kulturna baština i kriza: heritološki i arhitektonski aspekt*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 115–132.
- Jovanović, D., Đurđević M., Kadijević, A., Mitrović, G., Radovanović D. 1989. Dom beogradskih graditelja. U: Radojković, B. ur. 2021. *15. Salon arhitekture*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 16–27.
- Kadijević, A. 1997. *Jedan vek traženja nacionalnog stila u srpskoj arhitekturi (sredina XIX – sredina XX veka)*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Kadijević, A. 2016. Srpska arhitektura u 1926. godini – između kontinuiteta i reforme. *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 12, 99–120.
- Kojić, B. 1979. *Društveni uslovi razvitka arhitektonske struke u Beogradu 1920–1940. godine*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Maneвић, Z. 1999. Janko Šafarik. U: Maneвић, Z. ur. 1999. *Leksikon srpskih arhitekata 19. i 20. veka*. Beograd: Građevinska knjiga, 186.
- Maneвић, Z. 2008. Janko Šafarik. U: Maneвић, Z. ur. 2008. *Leksikon neimara*. Beograd: Građevinska knjiga, 377.
- Marković I. 2019. Arhitektura ugaonih građevina u Beogradu (1865–2010). Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.
- Miletić-Abramović, Lj. 2002. *Arhitektura rezidencija i vila Beograda 1830–2000*. Beograd: Karić Fondacija.
- Obrenović, V. 2013. Srpska memorijalna arhitektura: 1918–1955. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.
- Putnik, V. 2010. Folklorizam u arhitekturi Beograda (1918–1950). *Godišnjak grada Beograda*, LVII, 175–210.
- Putnik, V. 2016. Razvoj stambene arhitekture u Beogradu 1926. godine. *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 12, 121–136.
- Putnik-Prca, V. 2021. *Stambena arhitektura Beograda: 1918–1941*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda.
- Radulović, I. 2016. Arhitektura i urbanizam Proforske kolonije. Master rad. Beograd: Filozofski fakultet.
- Roter-Blagojević, M. 2006. *Stambena arhitektura Beograda u 19. i početkom 20. veka*. Beograd: OrionArt i Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Stojanović S. 1912. *Srpski neimar*. Beograd.
- Šolaja, V. i Magdić, A. 1994. *Inženjeri u Knjaževstvu/Kraljevini Srbiji od 1834. godine do završetka Prvog svetskog rata*. Beograd: Zajednica tehničkih univerziteta u Beogradu, Muzej nauke i tehnike, Lola institut.
- Vasiljević, V. 2006. *Senka Egipta*. Beograd: Dosije studio.
- Vlahović, T. 1989. *Vitezovi Karađorđeve zvezde sa mačevima: najhrabriji među hrabrima*. Beograd: Tomislav S. Vlahović.

ИЗВОРИ ИЛУСТРАЦИЈА / SOURCES OF ILLUSTRATIONS

- Сл. 1. Архива Техничког универзитета у Дрездену
Fig. 1. Archive of Dresden University of Technology
- Сл. 2. Музеј града Београда, Ур_14002
Fig. 2. Belgrade City Museum, Ur_14002
- Сл. 3. Приватна колекција породице Пироћанац
Fig. 3. Private collection of family Piroćanaц
- Сл. 4. Историјски архив Београда, ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 12-26-22
Fig. 4. Historical Archive of Belgrade, ИАБ, ОГБ, ТД, Ф 12-26-22.
- Сл. 5. Музеј града Београда, фотографија Јермије Станојевића, Ур_8957
Fig. 5. Belgrade City Museum, photo by Jermija Stanojević, Ur_8957
- Сл. 6. Музеј града Београда, фотографија Јермије Станојевића, Ур_11031 (детал)
Fig. 6. Belgrade City Museum, photo by Jermija Stanojević, Ur_11031 (detail)
- Сл. 7. Историјски архив Београда, ИАБ, ОГБ, ТД, Ф II-12-1927
Fig. 7. Historical Archive of Belgrade, ИАБ, ОГБ, ТД, Ф II-12-1927
- Сл. 8. Историјски архив Београда, ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XIV-26-1926
Fig. 8. Historical Archive of Belgrade, ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XIV-26-1926
- Сл. 9. Фотографија Мајде Сикошек
Fig. 9. Photo by Majda Sikošek
- Сл. 10. Фотографија Мајде Сикошек
Fig. 10. Photo by Majda Sikošek